

SPÅNGA KYRKVÄG 412-418
Solhem 20:1-20:4, Stockholm

Antikvariska förundersökning

SPÅNGA KYRKVÄG 412-418

Solhem 20:1-20:4, Stockholm

Antikvarisk förundersökning

Datum: 2016-11-14

Beställare:

AB Borätt genom Birgitta Seeman

Wenanders Byrå

Grevgatan 28

114 53 Stockholm

Tel: +46 70 614 14 55

www.wenanders.se

Upprättad av:

Vicki Wenander, bebyggelseantikvarie och personcertifierad som sakkunnig för kulturvärden enligt KUL2

Omslagsfoton:

- Gavelfasaden mot sydost, med det karaktäristiska skärmtaket till den före detta biografen.
- Entrén till ett av bostadshusen i Solhem 20:2.
- De karaktäristiska, snedställda balkongerna till bostäderna i Solhem 20:2.

Där bildkälla ej anges är fotografierna tagna av Vicki Wenander i augusti 2016.

INNEHÅLL

INLEDNING.....	4
Bakgrund.....	4
Omfattning	4
Förundersökningens användningsområde	4
Disposition	4
LAGAR OCH BESTÄMMELSER	5
Gällande detaljplan	5
Stadens kulturhistoriska klassificering	5
Plan- och bygglagens åttonde kapitel.....	6
HISTORIK	7
Egnahemsområdet Solhem	7
Uppförandet av bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4 (södra byggnaden).....	9
Förändringar av bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4	11
Uppförandet av bostadshuset på Solhem 20:2 (norra byggnaden)	12
Förändringar av bostadshuset på Solhem 20:2	14
BYGGNADERNA IDAG	15
Fastigheterna tillsammans	15
Bostadshuset på Solhem 20:2 (norra byggnaden)	16
Bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4 (södra byggnaden)	18
KULTURHISTORISKT VÄRDE.....	19
Kulturhistorisk värdebeskrivning.....	19
Slutsats	19
KÄLLOR	20
Internet.....	20
Tryckta källor	20

INLEDNING

Bakgrund

Denna antikvariska förundersökning har upprättats på uppdrag av AB Borätt och utgör en fristående utredning och beskrivning av fastighetens kulturvärden.

Omfattning

Förundersökningen omfattar fastigheterna Solhem 20:1, 20:2, 20:3 och 20:4, alla belägna mellan Spångaviaduktens södra fäste och den korta bit av Spånga kyrkväg som återfinns söder om Bromstensvägen och järnvägssträckningen mellan Västerås och Stockholm. Fastigheterna ligger alldeles i utkanten av bebyggelsen som omger Spånga torg.

Handlingen baseras på arkiv- och litteraturstudier samt besök på plats under hösten 2016. Vid dessa besök har inga bostäder, lokaler, vinds- eller källarutrymmen inventerats.

Förundersökningens användningsområde

Handlingen är avsedd att fungera som kunskapsunderlag vid planering av eventuella förändringar inom det aktuella området.

Disposition

Förundersökningen inleds med en beskrivning av hur fastighetens kulturvärden skyddas enligt lag. Därefter ges en historisk bakgrund över byggnadernas uppförande och deras förändring över åren samt en översiktlig beskrivning av dagens utseende. Slutligen beskrivs fastigheternas kulturhistoriska karaktär och värden samt vilka karaktärsdrag och byggnadsdetaljer som är särskilt betydelsefulla för byggnadernas kulturhistoriska värde.

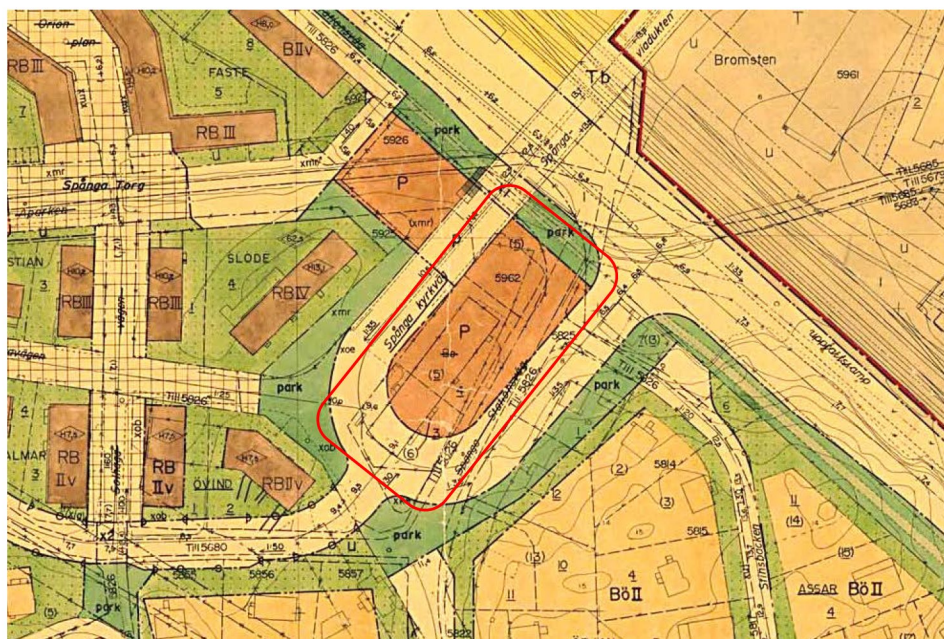
*Flygbild över Spånga station och torg, med omgivning. Solhem 20:1-20:4 är inringade med rött.
Källa: www.stockholmskallan.se.*

LAGAR OCH BESTÄMMELSER

Gällande detaljplan

Den gällande detaljplanen består av en stadsplan upprättad 1969 och fastställd 1970. Planens syfte var i första hand att reglera trafiksituationen i och runt Spånga station och torg, bland annat genom framdragandet av Bromstenvägen och anläggandet av Spångaviadukten. Planen saknar skydds- och varsamhetsbestämmelser. Inom det aktuella området, Solhem 20:1 till 20:4, anges att marken ska användas för parkeringsändamål och gatumark, trots att de båda bostadshusen redan då fanns på platsen.

*Utsnitt ur gällande detaljplan, fastslagen 1969. Det aktuella fastigheterna är inringade med rött.
Källa: Stockholms stads digitala bygg- och plantjänst.*

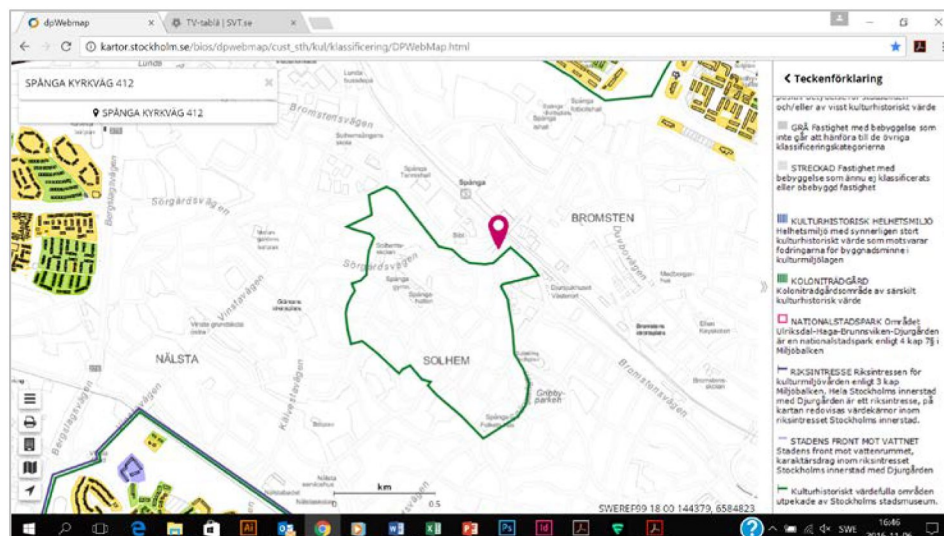
Stadens kulturhistoriska klassificering

Fastigheterna är inte klassade enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificeringssystem, men de kan ha inventerats när stadsmuseet inventerade stadsdelen i mitten av 1970-talet.¹

Enligt Stockholms stads digitala kartor är fastigheterna alltså inte kulturhistoriskt klassificerade av stadsmuseet, men de ligger strax utanför egnahemsområdet Solhem, som stadsmuseet särskilt pekat ut som ett kulturhistoriskt värdefullt område.

¹ Ferenius & Johannesson, s. 37.

Skärmdump från stadens digitala kartor, där Solhem 20:1-20:4 pekas ut med en rosa pil. Området som är inringat med en tunn grön linje är det kulturhistoriskt värdefulla egnahemsområdet Solhem. Källa: Stockholms stads digitala karttjänst.

Plan- och bygglagens åttonde kapitel

I plan- och bygglagens åttonde kapitel behandlas bland annat befintlig bebyggelse. Där föreskrivs förbudet mot förvanskning, kravet på underhåll och kravet på varsamhet. Nedan återges utdrag ur de aktuella lagparagraferna, så som de formuleras i lagtexten i november 2016.

- **En kulturhistoriskt värdefull byggnad får inte förvanskas.**

Hela lagtexten lyder: *"En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas."* (PBL kap 8 § 13)

- **En fastighet ska hållas i vårdat skick och den ska underhållas så att dess utformning och tekniska egenskaper i huvudsak bevaras.**

Hela lagtexten lyder: *"Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras."* (PBL kap 8 § 14)

- **Ändringar ska utföras med hänsyn till fastighetens egen karaktär.**

Hela lagtexten lyder: *"Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden."* (PBL kap 8 § 17)

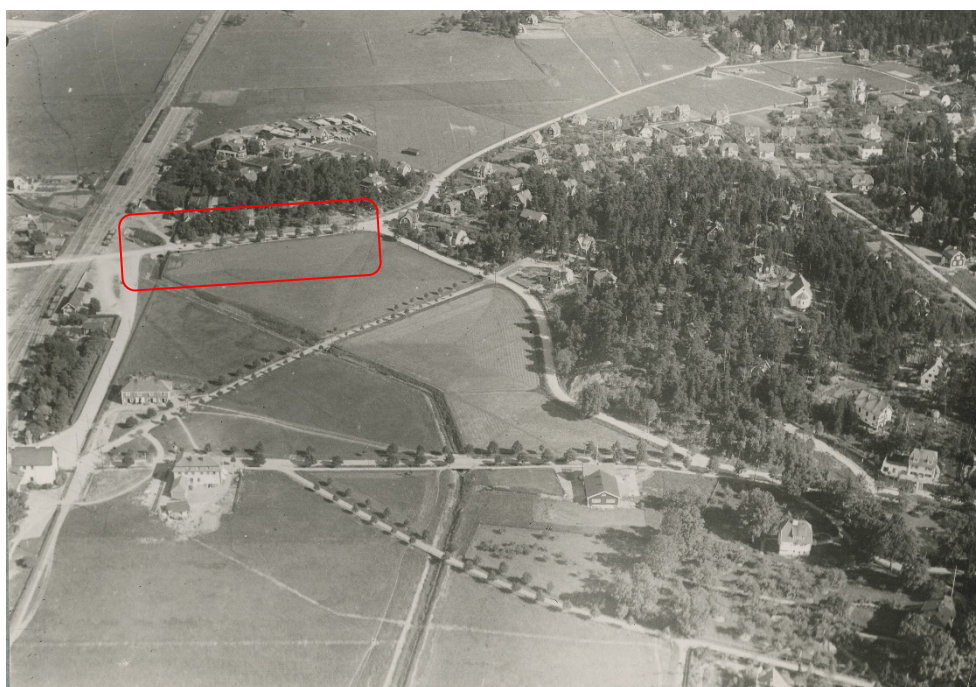
Ovanstående lagparagrafer gäller vid alla tillfällen, alltså oavsett om en åtgärd eller ändring är lov/anmälningspliktig eller inte. Dessutom gäller lagtexten såväl invändigt som utvändigt i en byggnad. Huruvida 8 § 13 gäller eller inte, beror på hur höga bebyggelsens kulturvärden bedöms vara när de värderas.

HISTORIK

Egnahemsområdet Solhem²

År 1899 bildades AB Hem på landet. Initiativtagare var Carl Alm, roteman i Hedvig Eleonora församling. Målet med verksamheten var enligt bolagsordningen att "efter inköp av egendomar genom försäljning, uthyrande och bebyggande bereda egna hem, företrädesvis åt arbetare och mindre bemedlade". Aktieägarnas vinst skulle begränsas till 6% och återstoden av vinsten skulle fonderas och användas till samhällenas bästa. Enligt Bo Lagercrantz var bolaget en unik kombination "mellan den unga arbetarrörelsen och den gammaldags filantropin på markerat kristlig grund".

Tidig flygbild över området, från 1900-talets första decennier. Området där de båda flerbostadshusen senare kom att uppföras utmed Spånga Kyrkväg är inringat med rött. Foto: Oscar Bladh. Källa: Digitala stadsmuseet.

Efter några års verksamhet köpte AB Hem på landet 1903 egendomarna Värsta och Kälvesta samt lägenheten Skogäng nära Spånga station. Området fick namnet Solhem och uppförandet av villor påbörjades omgående. Arbetet utfördes med mottot att uppnå "en prisvärd helhetsverkan, en eftersträvensvärd harmoni i plan och byggnader" och utfördes under ledning av ingenjör Gunnar Way-Matthiesen. Han planlade egnahemsområdet och granskade nybyggnadsritningarna, så att byggnaderna kom att motsvara bolagets bestämmelser om utformning och färgsättning. Planeringen gick fort och redan efter något år fanns det 150 planlagda tomter. Vid årsskiftet 1904/1905 hade

² Informationen i detta kapitel är hämtad ur Ferenius & Johannesson artikel.

femton hus färdigställda och ett trettiotal hus var under uppbyggnad. Fyra år senare fanns det 272 villor i Solhem.

Marken direkt söder om järnvägsstationen iordningställdes till en monumental plats, runt vilken det skulle uppföras entrébyggnader till samhället med butiker och lägenheter. Genom denna plats skulle besökare och förbipasserande järnvägsresenärer uppleva samhällets egen karaktär. Arkitekt Ivar Callmander anlätades redan 1904 för att gestalta ett samhällscentrum, men förslaget realiserades aldrig fullt ut.

1909 blev Solhem ett municipalsamhälle, där invånarna själva drev sitt eget samhälle. Arbetet med att ta fram en stadsplan inleddes, men först 1919 fastställdes den första stadsplanen. Under 1930- och 1940-talen skedde en utbyggnad av vägsystemen och centrumbebyggelsen i anslutning till järnvägsstationen. 1949 inkorporerades Solhem i Stockholms kommun. Under 1950-talet var stadsdelen fullbyggd, det vill säga samtliga tomter var tagna i anspråk, och på 1960- och 1970-talen genomfördes relativt omfattande förändringar i anslutning till järnvägsstationen och centrumområdet. Ändringarna handlade bland annat om att förbättra trafikflödet förbi samhället och att tillskapa trafikseparerade områden, bland annat genom att tillhandahålla ett utökat antal parkeringsplatser. Strävan efter bättre trafiklösningar ledde till att flera villor revs när vägsträckningar flyttades och drogs fram. För att styra processen upprättades i slutet av 1960-talet en ny stadsplan, den plan som gäller än idag.

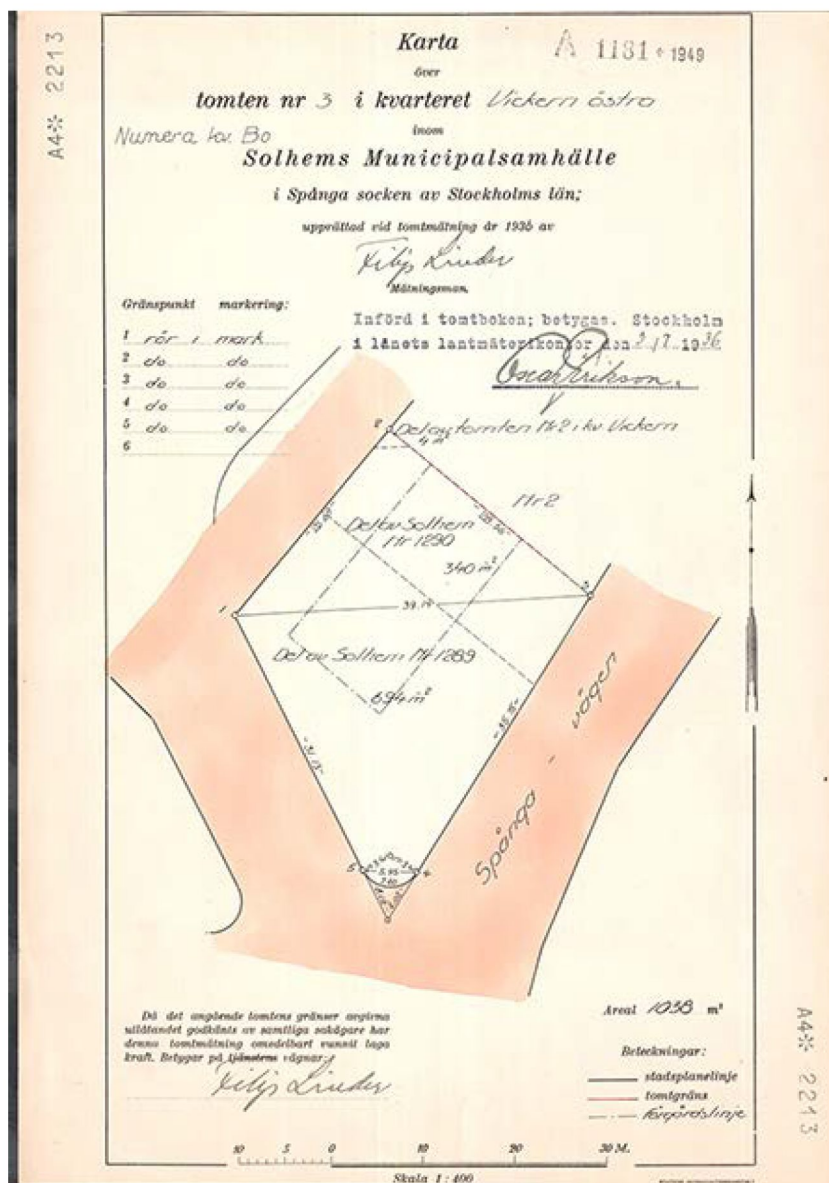

Spånga kyrkväg, alltså den gamla landsvägen, och byggnaden på Solhem 20:2 till höger; sedda från Spångaviadukten 1967. Viadukten tillkom redan på 1930-talet. Bilden visar ungefär samma område som den yta som markets med rött i föregående bild. Källa: Digitala stadsmuseet

Uppförandet av bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4 (södra byggnaden)

1936 ansökte Filip Falk hos byggnadsnämnden i Solhems municipalsamhälle om att uppföra ett bostadshus i två våningar med biograf i entréplanet på tomt nr 3 inom kvarteret Vickern Östra (dagens Solhem 20:3 och 20:4). Såväl gestaltning som teknisk konstruktion bedömdes vara undermåliga, varför man avslög ansökan. Byggnaden ritades och beräknades om och en ny ansökan inkom samma år. Denna godkändes, men med viss tvekan av nämnden. Den byggnad som därefter uppfördes hade, förutom en mer samordnad fasad även en indragen övervåning, varför huset bestod av ett utgrävt källarplan och tre plan ovan mark.

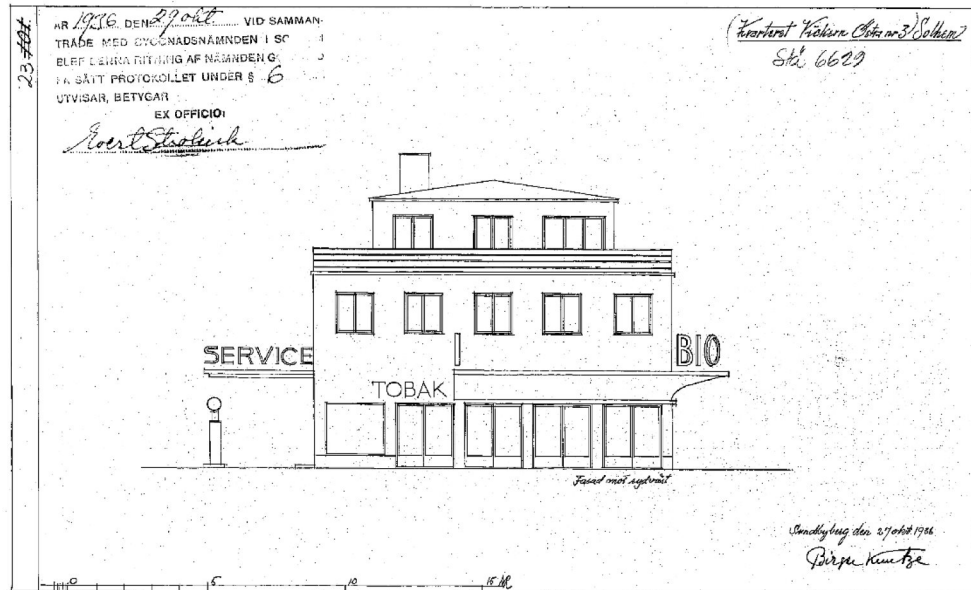

Tomtkartan för Solhem 20:3 och 20:4, upprättad 1936. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

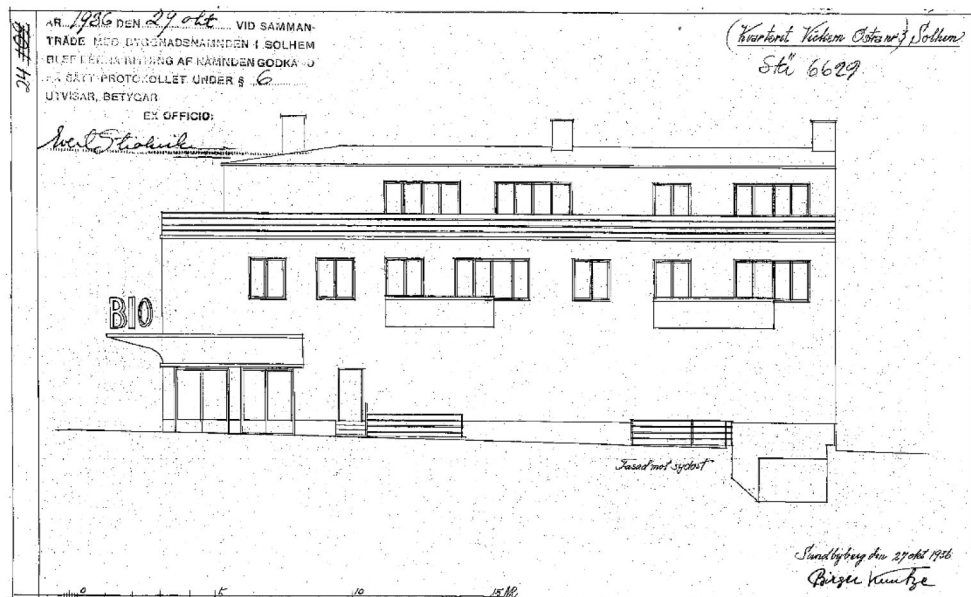

Byggnaden som uppfördes andades modernitet, både på grund dess funktionalistiska gestaltning och eftersom den inrymde en biograf och, som det tycks av ritningarna, även en servicestation (med tankmöjligheter?) för bilar.

Några ytterligare handlingar, utöver bygglovshandlingarna, eller några fotografier på hur byggnaden verkligen kom att se ut när den var färdig, har inte gått att återfinna.

Bygglovshandlingens fasad mot sydväst. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

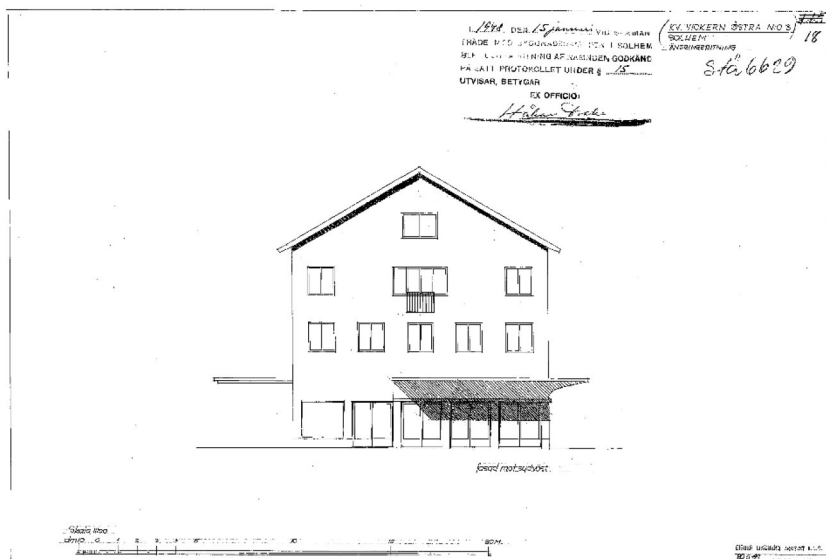

Bygglovshandlingens fasad mot sydväst. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

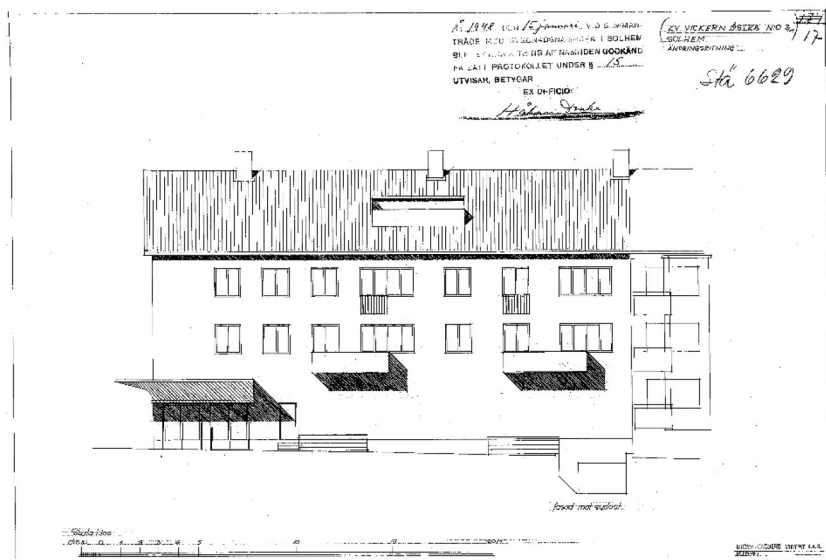

Förändringar av bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4

1947 lämnades en bygglovsansökan in om att få bygga på det befintliga huset med ytterligare ett våningsplan. Eftersom stadsplanen medgav en höjning av byggnaden och eftersom påbyggnaden skulle leda till en förbättring ur både teknisk och estetisk synpunkt, gavs lov för påbyggnaden, som var färdigställd redan året därefter.

1947 års fasad mot sydväst. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

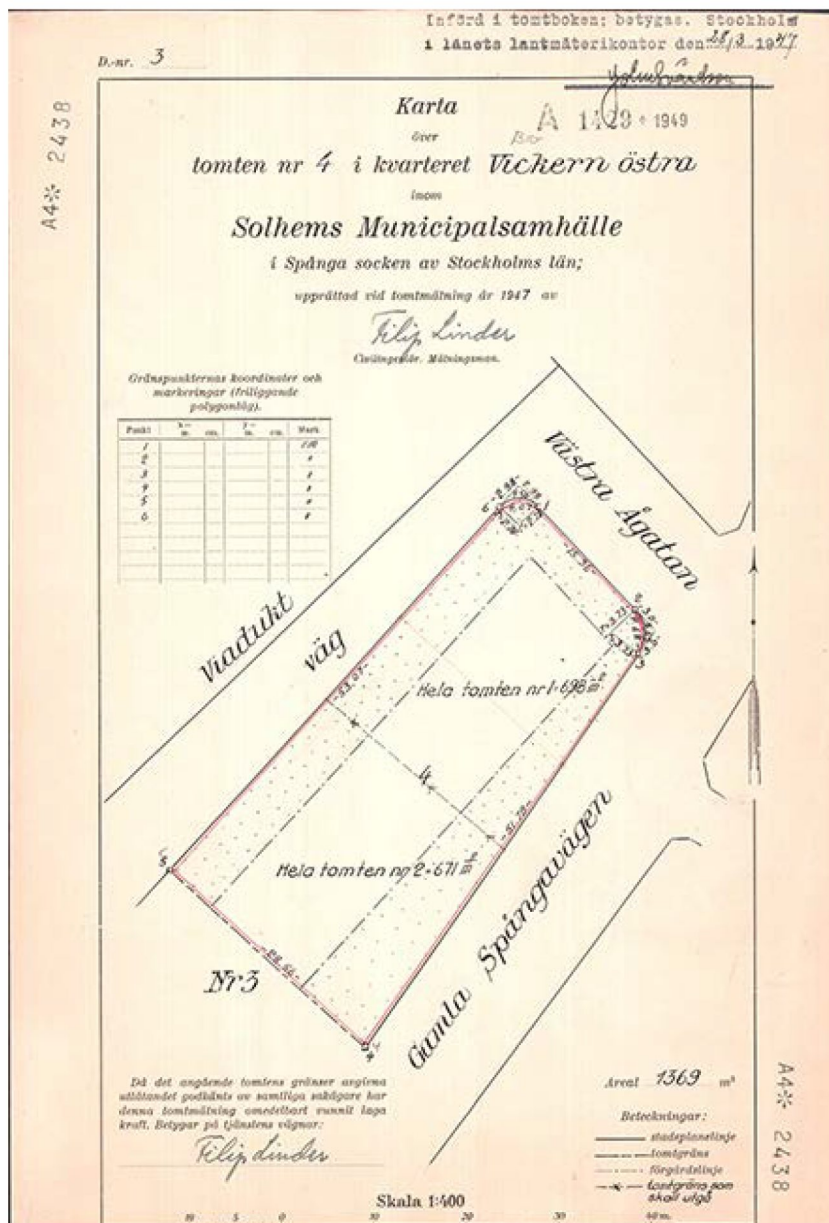
1947 års fasad mot sydväst. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

1963 byggdes biografen om till kyrksal i Filadelfiaförsamlingens regi. 1990 byggdes ett par lägenheter en trapp upp om till församlingssal och två år senare lades taket om med röda betongpannor.

Uppförandet av bostadshuset på Solhem 20:2 (norra byggnaden)

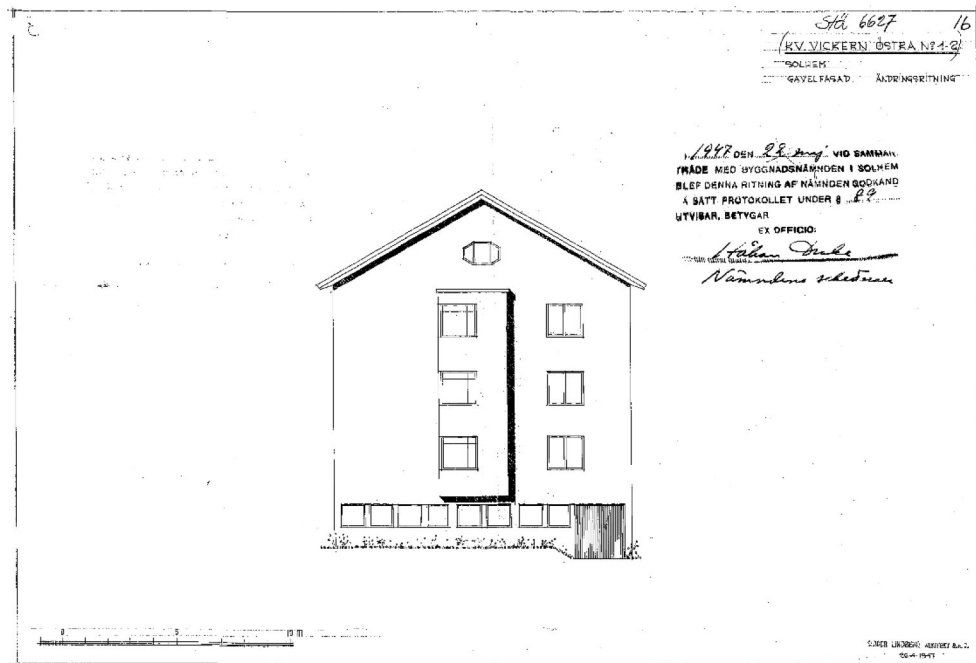
1946 ansökte Filip Falk hos Solhems byggnadsnämnd om att uppföra ett fyra våningar högt bostadshus på tomt nr 4 inom kvarteret Vickern Östra (dagens Solhem 20:2). På bottenplanet, mot norr, förlades en verkstadslokal. Ärendet behandlades av länsstyrelsen och Kungl. Maj:t eftersom det fortfarande rådde byggnadsförbud, trots att Andra världskriget var slut. Bygglovets tillströket och byggnaden stod färdig redan 1948.

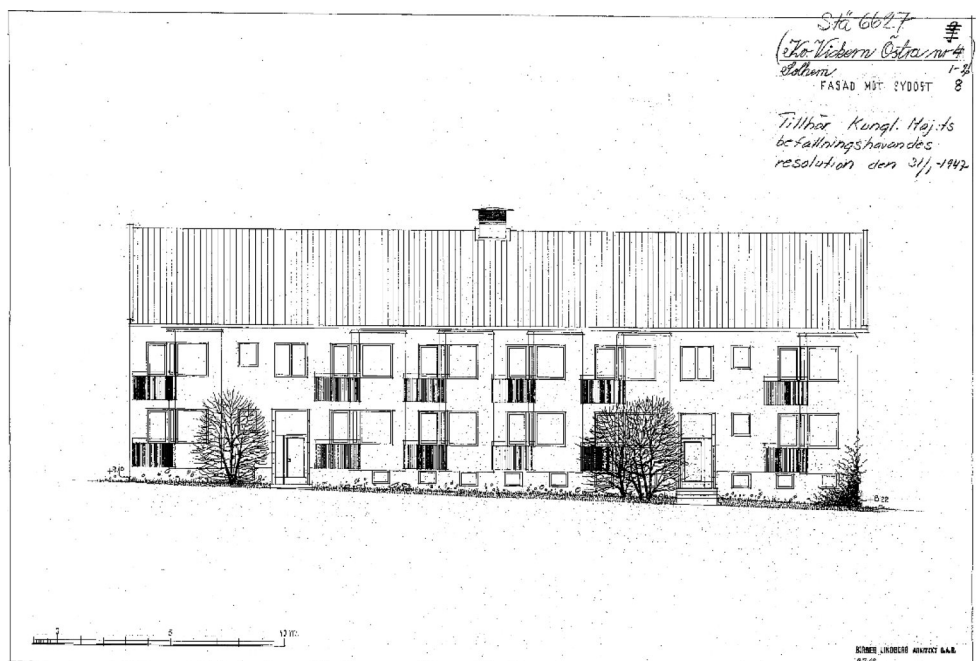
Tomtkartan för Solhem 20:2, upprättad 1947. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Byggnadens exteriöra gestaltning och planlösning, med sina två centralt placerade trapphus är mycket typisk för sin tid. Fasaderna karaktäriseras av sina sidoställda balkonger och burspråk samt omsorgsfullt utformade entréer.

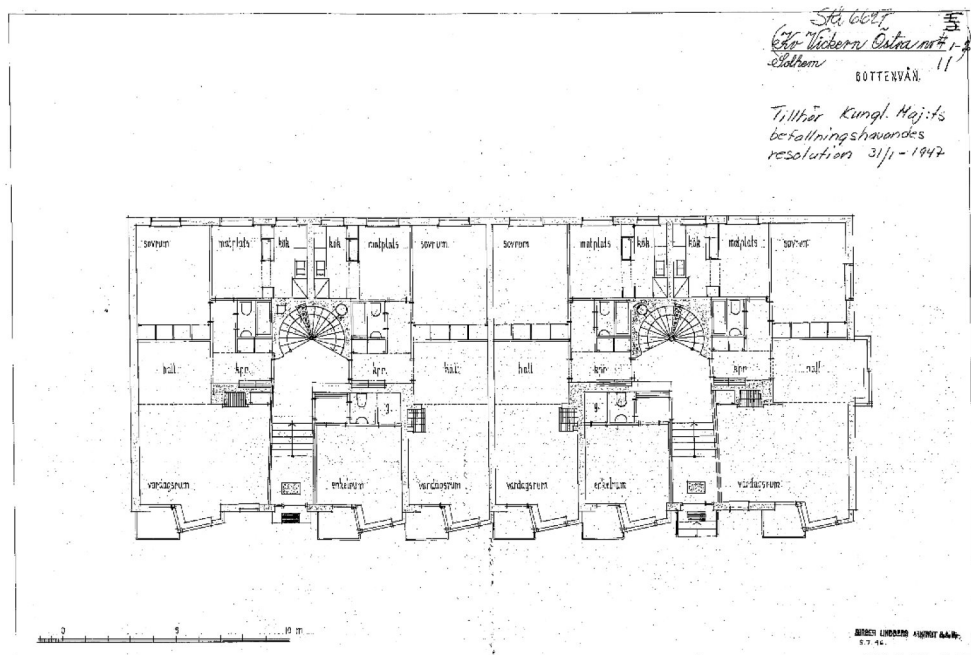

Bygglövshandlingens nybyggnadsritning, fasad mot nordost. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

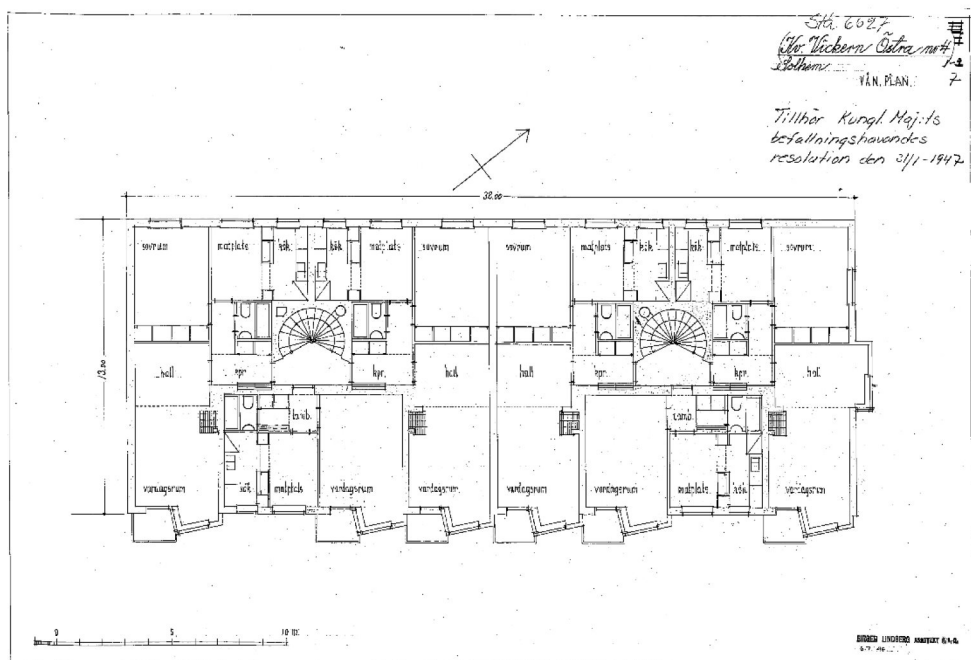

Bygglövshandlingens nybyggnadsritning, fasad mot sydost. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Bygglövshandlingens nybyggnadsritning, entréplanet. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Bygglövshandlingens nybyggnadsritning, övriga bostadsplan. Källa: Stadsbyggnadskontorets arkiv.

Förändringar av bostadshuset på Solhem 20:2

Byggnaden har genomgått mycket få förändringar, åtminstone att döma av inlämnade bygglovsansökningar. Den enda ändringsansökan som finns behandlar en förändring av dörrar in till verkstadslokalen, på byggnadens norra gavel.

BYGGNADERNA IDAG

Fastigheterna tillsammans

Bebyggelsen, med tillhörande tomter, är mycket välbevarade från sina respektive uppförande/ombyggnadstider. Nedan presenteras bilder som visar byggnaderna.

Vy från Spång Torgväg, med Spånga viadukten till vänster. Solhem 20:2 ligger till vänster och Solhem 20:3 och 20:4 (med den före detta biografen och nuvarande Filadelfiakyrkosalen till höger).

Liknande vy som ovan, med den före detta biografens karaktäristiska skärmtak i hörnet mot söder.

Bostadshuset på Solhem 20:2 (norra byggnaden)

Solhem 20:2, sedd från västra sidan om Spångaviadukten.

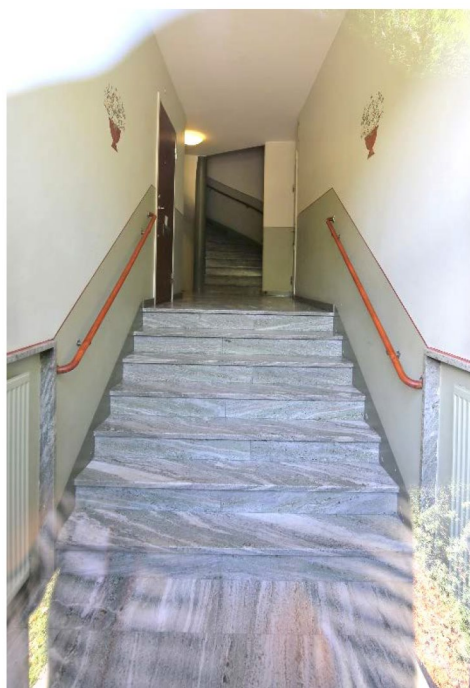

Solhem 20:2, sedd från undersidan av Spångaviadukten respektive norrifrån.

Solhem 20:2, med sina karaktäristiska snedställda balkonger mot öster respektive en av de plattlagda gångarna fram mot ett av trapphusen till bostadslägenheterna.

En av entréerna till Solhem 20:2, med det innanför varande trapphuset.

Bostadshuset på Solhem 20:3 och 20:4 (södra byggnaden)

Solhem 20:3 och 20:4. Del av fasaden mot sydöst respektive den före detta biografentrén med sitt karaktäristiska skärmtak.

Solhem 20:3 och 20:4. Fasaden mot sydväst respektive vy in i bostadstrapphuset.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Det kulturhistoriska värdet hos en byggnad består i allmänhet av ett antal delvärden. Tillsammans bildar de en helhet. Så är fallet även för bebyggelsen inom Solhem 20:1-20:4.

Fastigheternas kulturhistoriska värde kan också beskrivas med följande punkter:

- **En del av municipalsamhället Solhems framväxt som municipal-samhälle.** De båda byggnaderna är en del av det moderna folkhemscentrum som växte fram under municipalsamhällets tid strax före och direkt efter Andra världskriget.
- **Två välbevarade flerbostadshus från mellankrigstiden och tiden strax därefter.** De båda byggnaderna är osedvanligt välbevarade och är goda exponenter för det folkhemsbygge som under den aktuella tiden växte fram i Sverige.
- **Biografen, en teknikhistorisk modernitet.** Även om den före detta biografen i Solhem 20:3 och 20:4 är ombyggd för annan verksamhet, berättar fasadens utformning och den stora lokalen inne i byggnaden om ett tidstypiskt uttryck för den nöjesindustri som sakta växte fram under mellankrigstiden. Varje samhälle med självaktning hade minst en biograf.

Slutsats

De båda byggnaderna på de aktuella fastigheterna är mycket representativa för sin tid och typen återfinns i de flesta förorter och bostadsområden som byggdes upp eller utökades runt Stockholm strax före, under eller direkt efter Andra världskriget. Det gör att byggnadstypen inte är unik utan snarare ett återkommande inslag i huvudstadens närmaste omland. Genom en klassning i enlighet med det klassificeringssystem som praktiseras inom staden skulle det kulturhistoriska värdet hos de båda byggnaderna värderas i förhållande till stadsdelen och Stockholms stad i stort.

Oavsett det kulturhistoriska värdet hos de båda byggnaderna, besitter den gamla landsvägen som löper öster om de aktuella fastigheterna, och som delar sig som ett upp-och-nervänt Y strax söder därom, ett högt kulturhistoriskt värde. (Vägsträckningen återfinns på det gamla fotografiet på sidan 7 i denna handling.) Den gamla landsvägen förband bland annat Spånga kyrka med Hässelby och Brommaplan.

KÄLLOR

Internet

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html
Stockholms stads digitala karta med kulturhistoriska klassificeringar.

<http://insynsbk.stockholm.se/Byggochplantjansten/GallandePlan/Planarende-Gallande/?JournalNumber=Pl%206945&rid=69179&flg=0&subtyper=Start%20PM,&planatype=Stadsplan>. Gällande detaljplan för det aktuella området.

<http://www.stockholmskallan.se/Jamfor-kartor/>: Äldre kartor och relativt nytaget flygfoto över området.

<http://digitalastadsmuseet.stockholm.se/fotoweb/Grid.fwx?position=1&archiveid=5000&columns=4&rows=2&sorting=ModifiedTimeAsc&search=Sp%C3%A5nga>: Äldre fotografier och skrifter om Solhem och Spånga.

Tryckta källor

Ferenius, Jonas och Johannesson, Lars, *Ur Hem på landets arkiv*, artikel publicerad i Stockholms stadsmuseum *Stadsvandringar nr 9*, utgiven 1985.

Dufbo och Solhem: Några utflykter till Aktiebolagets Hem på landet egendomar Dufbo, Västra och Kjällvestagårdarna, Stockholm: AB Hem på landet, 1903. (Informationsfolder författad av "lant-kär stads-bo".)

Söderström, Göran (red), *Stockholm utanför tullarna: Nittiosju stadsdelar i ytterstaden*. Stockholm: Stockholmia förlag, 2003.

